

Л. І. Громик

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

«БУТТЯ НА ЧУЖИНІ»: ІВАН ОГІЄНКО ПРО НАЦІОНАЛЬНУ СВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

У статті аналізується система концептуальних поглядів Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на проблему формування національної свідомості українських емігрантів, сформульована в ідеологічно-історичних нарисах «Книга нашого буття на чужині», виданих у 1956 році у Вінніпезі. Головна увага зосереджується на ключових поняттях національно-релігійної ідентифікації української еміграції, визначальних для збереження від «винародовлення» (І. Огієнко) за межами України. Основою національної самосвідомості українства, його ідейно-світоглядного самоствердження, на думку вченого, мають стати церква, віра та національна культура. Наголошується, що праця І. Огієнка була покликана сприяти пробудженню національної свідомості та подоланню комплексу меншовартості в українському еміграційному середовищі.

Ключові слова: Іван Огієнко, українська еміграція, національна свідомість, віра, церква, національні звичаї, національна культура, комплекс меншовартості.

Проблема української еміграції та збереження її національної ідентичності повсякчас привертала увагу науковців різних галузей як поліаспектне й концептуальне питання для осмислення історичної долі українства та процесів українського націо- та державотворення. Особливо гостро її відчули у середовищі представників наукової та творчої інтелігенції, які у перші десятиліття ХХ ст. опинилися в статусі емігрантів і мали унікальну нагоду долучитися до розвитку громадського, культурного й духовного «буття на чужині». З-поміж когорти подвижників національно-культурного самовизначення української еміграції, діяльність і творча спадщина яких у реаліях сьогодення набувають особливого значення, вирізняється постать відомого вченого, державного, громадського, духовно-релігійного діяча й активного організатора культурно-просвітницького життя українців Канади – митрополита Іларіона (Івана Огієнка). Навіть сьогодні, з відстані часу, важко оцінити його внесок у справу піднесення національної свідомості української еміграційної спільноти та вплив на подальший розвиток української національної думки.

Збереження національної ідентичності й виховання національно свідомого українства за межами етнічної Батьківщини митрополит Іларіон вважав своїм головним обов'язком і першочерговим завданням, тому продовжував духовні традиції української інтелігенції у справі служіння народowi своєю подвижницькою працею в різних її проявах. Мова йде передусім про церковні проповіді, публічні виступи та друковані праці виразної національної зорієнтованості, зокрема проповіді «Національність – істота Православної церкви», «Служити народові – то служити Богові», «Блаженна людина, що любить народ свій» (1948), Різдва проповідь «Бережімо свої рідні традиції!» (1952), ідеологічно-історичні нариси «Книга нашого буття на чужині» (1956).

Праця митрополита Іларіона «Книга нашого буття на чужині» є важливим джерелом його інтелектуальної біографії й уже розглядалася окремими науковцями під різними кутами зору – філософському, ідеологічному, педагогічному, ти-

пологічному тощо. М. Тимошик, який зробив вагомий внесок у розвиток огієнкознавства, вважає, що ця праця митрополита Іларіона засвідчує його «особливо сильно за емоційною наснагою й переконливістю роздуми про почуття меншовартості, яке переслідує ось уже кілька століть чи не кожного українця» [8, с.97]. До «Книги нашого буття на чужині» І. Огієнка в контексті дослідження його міркувань про роль і місце релігії в національному житті українців та їхній етнічній самоідентифікації звертався К. Недзельський [4]. Утілення ідеї філософії релігії (ідея Бога, ідея істинності й повноти релігійного життя) у творчій спадщині митрополита Іларіона (І. Огієнка), зокрема у згаданій праці, аналізував З. Тіменик [9]. У руслі висвітлення проблем національно-патріотичного виховання українців, формування їхньої національної свідомості та самосвідомості у духовному доробку вченого «Книгу нашого буття на чужині» згадує М. Слободян [7]. Дослідники В. Святненко і С. Святненко [6] наголошують на вагомості внеску І. Огієнка в розробку концептуальних засад української національної ідеї, пропонують вважати універсальним концепт української національної ідеї «Бережимо все своє рідне», сформульований у «Книзі нашого буття на чужині». До спроб типологічних характеристик поглядів І. Огієнка та Р. Іваничука на проблему меншовартості як одну з негативних рис менталітету українців вдається О. Гандзій [2]. Дослідниця вважає, що «ця книга стала своєрідним підсумком його до неймовірності тяжких і безрадісних роздумів про долю української еміграції і долю полишеної назавжди бездержавної батьківщини» [2, с.66].

Мета статті – на матеріалі праці митрополита Іларіона (І. Огієнка) «Книга нашого буття на чужині» розглянути запропоновану ним систему концептуальних чинників, які мають стати визначальними у процесі формування національної свідомості української еміграції та сприяти консолідації розпорошеного по світах українства.

Праця І. Огієнка «Книга нашого буття на чужині» була опублікована у 1956 році у Вінніпезі у видавництві «Наша Культура» та є передруком з додатками з канадського україномовного часопису «Віра й Культура», засновником і першим редактором якого був митрополит Іларіон. Досить показовим є той факт, що сам автор надавав цій праці виняткового значення, вважаючи її плачем своєї душі та сповіддю перед українським народом, книгою, яку він написав як чисто православний, як українець і як український історик: «Написав я цю сповідь по ціложиттєвим вивченні української історії та української Церкви, написав на схилі свого трудящого життя. Ця моя сповідь – це мій всежиттєвий висновок. І висновок цей опертий не тільки на всежиттєвій моїй науці, але й на всежиттєвому широкому й глибокому досвіді» [3, с.161].

Перебуваючи в українських еміграційних колах Польщі та Канади, І. Огієнко усвідомлював, що збереження українства як нації, як окремого народу має виняткове значення, тому сумлінно шукав саме ті духовні підвалини, які стануть запорукою протидії асимілятивним процесам і віднайдення шляху до національної єдності.

Осмислення векторів національно-ідеологічної концепції «буття на чужині» І. Огієнко вибудовує навколо поняття «винародовлення», інтерпретуючи його як логічний і об'єктивний наслідок асиміляційних процесів, вплив яких гальмував й обмежував формування національної свідомості в українському еміграційному середовищі: «Життя серед іншонаціональних і іншовірних завжди сильно впливає на нас, – впливає дуже оточення й його інше життя. І легко веде нас до винародовлення, яке занпащує нас, як члена певної нації, якщо ми не противимося тому» [3, с.7]. Основою національної самосвідо-

ності українства, його ідейно-світоглядного самоствердження, на думку вченого, мають стати церква, віра та національна культура.

Безпосередньому отождненню кожного, хто перебуває на чужині, зі своєю нацією покликана сприяти релігія як потужний консолідуючий фактор і основа українського духу. Митрополит Іларіон переконаливо доводить, що для українських емігрантів Православна Віра й Українська Православна Церква стануть потужною силою у збереженні національної ідентичності та генетичного коду української нації. У своїх міркуваннях він вибудовує логічну та взаємопов'язану структуру: православна церква – національна ідея – національна свідомість. Саме релігійний чинник, на думку вченого, володіє не лише інтегруючим потенціалом, здатним протистояти деструктивним процесам у середовищі українського суспільства, а й іманентною потребою впливати на світогляд нації. З цього приводу митрополит Іларіон писав: «Церква наша Українська Православна ще від початку свого сяяла серед нас національну ідею, завжди пильнуючи, щоб ми не винародовлювались» [3, с.8]. Цю тезу він підтверджує, уводячи її у біблійний контекст національного порятунку з Вавилонського полону: «І тоді вже пророки видвинули програму спасіння, – національну ідею: берегти свою Віру, свої звичаї, свою мову, і тим збережеш національну істоту свою» [3, с.9]. Тут варто зауважити, що релігія завжди займала особливе місце в духовному житті українського народу, була джерелом його сили, насаги й морального оперття у найтрагічніші періоди його історичного буття. У своїй праці «Українська церква» І. Огієнко висловив думку про те, що «український народ – один з найбільш побожних народів у світі, і притому побожність його не зовнішня, як то бачимо в народів католицької віри, але побожність ця міцно зв'язана в нього з глибокою природною інтелігентністю» [5, с.68]. Відтак означена структура переходить у площину міцних і глибоких взаємозв'язків між поняттями національної ідеї та ментальності нації, оскільки «на психосоціальному рівні *національна ідея залежить від ментальності нації*», а «серцевиною *української ментальності* є вироблені віками почуття любові до рідної землі та *побожність*, тобто слідування християнським заповідям (курсив мій. – Л.Г.)» [6, с.285].

Приналежність до Української Православної Церкви митрополит Іларіон розглядав також як неодмінну умову здобуття державної незалежності й збереження національної свідомості за межами етнічної Батьківщини, оскільки якщо «ти не зростаєш у національній свідомості, і тим також сильно шкодиш Україні, бо ти зростаєш у чужому для України оточенні» [3, с.157]. Як бачимо, вся його діяльність, всі його думки, тривоги та вболівання були пов'язані з Україною та українським національним відродженням, незважаючи на те, що до останніх своїх днів І. Огієнко був змушений залишатися на чужині. На його переконання, саме «Українська Православна Церква провадить тепер глибоку й велику *національну працю*, і кожен вірний стає в ній *правдою свідомим українцем* (курсив мій. – Л.Г.)» [3, с. 157], тому сформована національна свідомість є не тільки іманентною ознакою нації, а й важливим елементом генетичного національного коду. У цьому контексті суголосними видаються міркування ученого-емігранта, націоналога О. Бочковського про те, що «чим ширше і глибше поширена ця *свідомість*, тим краще скристалізований національний колектив, тим більше той чи інший народ наближається до поняття *сучасної нації*» (курсив мій. – Л.Г.) [1, с.45]. Водночас формування національно свідомої української нації неможливе без актуалізації історичної пам'яті, глибокого аналізу й розуміння історичних подій, на чому також митрополит Іларіон акцентує увагу еміграційної спільноти. «Українська тяжка історія й ще тяжча

історія Української Православної Церкви поєдналися навіки в одне ціле, і разом викупані в крові всієї України» [3, с.90] – такі сумні паралелі проводить він, осмислюючи трагічний історичний досвід українського народу. Тому національна свідомість, на думку вченого, повинна проявлятися також у любові до рідного народу та вірному йому служінні («Служити народові, то служити Богові»), у любові до своєї Батьківщини як до найбільш сакрального поняття у духовному вимірі як національного, так й індивідуально-особистісного буття.

У системі національно-творчих поглядів І. Огієнка проблема формування національної свідомості українців за межами історичної Батьківщини розглядається також під кутом зору вияву особливої поваги до української культури, звичаїв і традицій, рідної мови, історії як фундаментальних засад національної самототожності, запоруки виховання національно свідомого покоління української еміграції, що було виразно заманіфестовано у його настійливих закликах «Бережімо все своє рідне!». Орієнтація на збереження національної ідентичності зможе стати ефективною «вакциною» від важкої хвороби еміграції – комплексу меншовартості. І. Огієнко застерігає від цього, як він вважає, украй шкідливого для підтримки національного духу почуття, яке, зрештою, неодмінно спрямовує українців до винародовлення, втрати своєї окремішності. Принципово важливим опертям у процесі подолання почуття меншовартості для кожного українця мають стати віра, українська історія, українська мова, Батьківщина, значна чисельність українського народу.

Подвижницька націотворча діяльність І. Огієнка, зокрема в аспекті консолідації українства в еміграційному просторі та створення системи його духовних, моральних і культурних орієнтирів, збереження його духовності та підтримки високої національної свідомості, покликана генерувати в усього українського суспільства почуття національної самоповаги, формувати українську ідентичність як необхідну умову державотворення, щоб ми могли з гідністю виконувати заповіді Великого Українця Івана Огієнка (митрополита Іларіона) – «цебто, як нам жити, щоб позостатися таки українцями і в нашому великому розсіянні, де б ми не пробували (курсив мій. – Л.Г.)» [3, с.159], написаний для всього українського народу, його теперішнього та майбутнього у «Книзі нашого буття на чужині».

Список використаних джерел:

1. Бочковський О. Вступ до націології. Київ : Генеза, 1998. 144 с.
2. Гандзій О. А. Проблеми меншовартості у працях Івана Огієнка та Романа Іваничука: спроба типологічних характеристик. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Сер. історична та філологічна. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, редакційно-видавничий відділ, 2007. Вип. IV. С. 66-76.
3. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття на чужині. Бережімо все своє рідне! : ідеологічно-історичні нариси. Вінніпег : Українське Наукове Богословське Товариство, 1956. 167 с.
4. Недзельський К. Іван Огієнко про роль релігії в українському національному житті. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/14806/6-Nedzelskiy.pdf?sequence=3>.
5. Огієнко І.І. Українська церква : нариси з історії української православної церкви : у 2 т. Київ : Україна, 1993. Т. 1-2. 284 с.
6. Святненко В.Г., Святненко С.В. Концепт національної ідеї Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Сер. філологічна. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. XII. С. 283-291.

7. Слободян М.І. Проблеми національно-патріотичного виховання у творчій спадщині І. Огієнка (митрополита Іларіона). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Сер. історична та філологічна. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т, 2008. Вип. V. С. 173-181.*
8. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності : монографія. Київ : Заповіт, 1997. 231 с.
9. Тіменник З. Ідеї філософії релігії у Митрополита Іларіона (Огієнка) і процес вірування. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6417/1/18.pdf>.

In the article the system of conceptual views of Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion) on the problem of forming the national consciousness of Ukrainian emigrants which is represented in the ideological and historical essays «The Book of Our Being in a Foreign Country», published in 1956 in Winnipeg is analyzed. While being in Ukrainian emigration circles of Poland and Canada, I. Ohienko realized that the preservation of Ukrainians as a nation, as a separate ordinary folk, had an exceptional significance, so he was faithfully looking for the very spiritual foundations that would be the key to counteracting the assimilative processes and discovering the path to unity.

The main attention is focused on key concepts of national-religious identification of Ukrainian emigration, which are critical for preservation from «extinction of nationality» (I. Ohienko) outside Ukraine. According to the scientist, the basis of the national consciousness of Ukrainian nation, its ideological and worldview self-affirmation, should be the church, faith and national culture. The direct identification of everyone who is in a foreign country with his nation should be promoted by the religion as a powerful consolidating factor and basis of the Ukrainian spirit. Metropolitan Ilarion convincingly proved that for Ukrainian emigrants, the Orthodox Faith and the Ukrainian Orthodox Church would become a powerful force in preserving the national identity and the genetic code of the Ukrainian nation. In his arguments, he builds a logical and interconnected structure: the Orthodox Church – the national idea – the national consciousness.

Another important role in developing the national consciousness of Ukrainians outside the historical homeland belongs, according to I. Ohienko, to culture, customs, mother tongue, history as a fundamental basis of national self-identity, which was definitely manifested in his persistent calls «Let's preserve everything that is native for us!».

It is emphasized that the work of I. Ohienko was intended to promote the awakening of national consciousness and overcoming the complex of inferiority in the Ukrainian emigration environment.

Key words: Ivan Ohienko, Ukrainian emigration, national consciousness, faith, church, national customs, national culture, complex of inferiority.

Отримано: 05.09.2018 р.